

УДК 343.98

А. В. Лубенцов
*завідувач сектору транспортно-трасологічних досліджень
та досліджень технічного стану транспортних засобів
Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз
імені заслуженого професора М. С. Бокаріуса*

ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ СУДОВОЇ АВТОТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Постановка проблеми. Проблеми призначення, проведення судових експертиз і використання їхніх результатів у процесі розслідування кримінальних правопорушень посідають важливе місце у кримінальному процесі та експертній діяльності. Особливою категорією серед усіх цих проблем є вдосконалення теоретичної бази судової експертизи, а саме визначення предмета та завдань судової експертизи взагалі та окремих її видів зокрема. Одним із таких видів є судова автотехнічна експертиза як одна з основних експертиз, що призначаються під час розслідування злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення предмета та завдань судової експертизи були об'єктом дослідження таких учених, як Т.В. Авер'янова, Л.Ю. Ароцкер, В.Д. Арсеньєв, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, Н.Т. Малаховська, Д.Я. Мирський, Г.М. Надгорний, І.Л. Петрухін, О.М. Полупанов, О.Р. Російська, М.О. Селіванов, О.Р. Шляхов, М.Г. Щербаковський, та інших.

Невирішені раніше проблеми. Безумовно, вказані науковці зробили значний внесок у вдосконалення понятійного апарату та теоретичних положень судової експертизи. Водночас недостатня увага була приділена дослідженню предмета та завдань автотехнічної експертизи.

Метою статті є визначення та дослідження предмета і завдань судової автотехнічної експертизи.

Виклад основного матеріалу. Розвиток теорії та методології судової експертизи як галузі наукового знання дав змогу розробити базові поняття предмета та завдань судової експертизи, методик експертних досліджень, які стали підставами для виділення окремих видів судових експертиз залежно від галузі знань.

Варто зазначити, що в наукових колах питання щодо визначення предмета судової експертизи було і залишається дискусійним. Деякі вчені розглядали його як коло питань, що вирішуються під час провадження судової експертизи [1, с. 15]. Інші вважали, що предмет конкретної експертизи визначається об'єктом дослідження та питаннями слідчого, суду [2, с. 127]. Однак провідною є думка О.Р. Шляхова, який визначив, що предмет експертизи становлять обставини (фактичні дані),

які встановлюються на основі спеціальних пізнань із питань, що ставляться на вирішення експертизи [3, с. 5]. Треба зауважити, що ця позиція, втім, піддавалась критиці. Зокрема, Д.Я. Мирський і М.Н. Ростов вказували, що під предметом судової експертизи треба розуміти не самі факти, а інформацію про ці факти, яка одержується внаслідок дослідження об'єкта, наданого експерту слідчим або судом, інакше кажучи, з об'єкта-носія інформації про факт може бути виділена лише інформація, тобто дані, а не сам факт [4, с. 26]. Хоча вказані вчені і є критиками попереднього, однак уявляється, що ці визначення не суперечать, а навпаки – доповнюють одне одного.

Удосконалюючи поняття «предмет судової експертизи», О.В. Хомутенко та С.В. Кудряшова визначають його як інформацію про факти та обставини справи, яка одержується внаслідок дослідження об'єкта, а також фактичні дані, з'ясування яких потребує виключно спеціальних знань експерта відповідної спеціальності [5, с. 556]. Відповідно, автори розширюють зміст предмета судової експертизи.

Сьогодні в теорії судової експертизи під час дослідження предмета судової експертизи прийнято виділяти в його змісті науковий і практичний аспекти.

Наприклад, О.М. Полупанов вказує, що в науковому аспекті предмет судової експертизи – це група об'єктивних закономірностей, досліджуваних у цій галузі наукового знання. У цьому випадку варто говорити про предмет галузі знань, що становить наукову основу експертизи того або іншого роду, виду, а не про процесуально-прикладне значення предмета експертизи. Науковим предметом судової експертології як галузі знання є два види закономірностей. Закономірності, які зумовлюють виникнення властивостей об'єктів експертного дослідження: формування властивостей об'єктів як елементів події злочину; функціонування і взаємодії об'єктів в обставинах розслідуваної події; відображення властивостей об'єктів у навколишній матеріальній обстановці; просторово-часові і причинно-наслідкові зв'язки та відносини об'єктів, що виникають до, у момент і після події злочину. Закономірності дослідження об'єктів експертизи: пошук, виявлення і фіксація об'єктів, їхніх властивостей і ознак; встановлення

в об'єктах потенційної кримінально-релевантної інформації [6, с. 73].

У практичному аспекті в предметі судової експертизи виділяють процесуальну і гносеологічну сторони. Процесуальна сторона предмета судової експертизи виражається в колі обставин, які встановлюються за допомогою спеціальних знань та є елементами системи доказів. Гносеологічна сторона предмета судової експертизи виражається в тому, що предметом пізнання практичного експертного дослідження є властивості, сторони і відносини об'єкта експертизи, що визначаються під час такого дослідження.

Крім того, Л.Г. Бордюгов вважає, що в практичній і науковій діяльності необхідно розрізняти поняття предмета судової експертизи в широкому значенні (родовий, видовий) і у вузькому значенні (предмет конкретної експертизи в справі). Ці поняття співвідносяться як загальне й особливе, ціле і частина. Таке розмежування відповідає інтересам теорії та практики судової експертизи [7, с. 29].

Отже, можна стверджувати, що предмет судової експертизи взагалі та автотехнічної зокрема – це складне поняття, яке повинно розглядатися як наукова категорія та практична діяльність. Водночас предмет судової експертизи в практичному аспекті повинен розглядатися в широкому та вузькому значеннях.

Зважаючи на викладене, треба визначити предмет судової автотехнічної експертизи як сукупність фактичних даних, пов'язаних із механізмом дорожньо-транспортних пригод, які встановлюються судовим експертом-автотехніком на основі проведеного дослідження із питань, що ставляться уповноваженою особою, а саме з приводу визначення технічного стану транспортного засобу, дорожньої обстановки на місці події та дій учасників події, а також обставин, що сприяли виникненню події.

По суті, вказані питання і є завданнями, що необхідно вирішити експерту по конкретним об'єктам шляхом проведення на основі спеціальних знань досліджень таких об'єктів. Однак варто зазначити, що залежно від розуміння предмета автотехнічної експертизи повинні також розподілятися її завдання. Наприклад, доцільно розглядати загальні завдання автотехнічної експертизи взагалі та конкретні завдання конкретної автотехнічної експертизи.

Очевидно, що родовий, видовий предмет автотехнічної експертизи (в широкому розумінні) визначений відомчими нормативно-правовими актами, які регулюють судово-експертну діяльність. Наприклад, Науково-методичними рекомендаціями з питань підготовки та призначення судових експертів та експертних досліджень, які затверджені наказом Міністерства юстиції Украї-

ни від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 [8], зараховано до основних завдань автотехнічної експертизи такі:

1. Установлення несправностей транспортного засобу (далі – ТЗ), які загрожували безпеці руху, причин їх утворення та часу виникнення (до дорожньо-транспортної пригоди (далі – ДТП) чи внаслідок неї або після неї), можливості виявлення несправності звичайно застосованими методами контролю за технічним станом ТЗ; визначення механізму впливу несправності на виникнення та розвиток пригоди.

Для вирішення вказаних завдань експерту можуть бути поставлені такі орієнтовні запитання: які несправності, спираючись на вимоги Правил дорожнього руху до технічного стану ТЗ, мала (мав) система (механізм, вузол, агрегат) цього ТЗ; чи є в досліджуваному ТЗ несправності, які могли бути технічною причиною виникнення ДТП; коли щодо моменту ДТП її настання чи в процесі її розвитку виникли ці несправності; яка причина відмови цього механізму, системи (рульового управління, гальмової системи тощо) ТЗ; чи мав водій можливість виявити несправність до моменту ДТП; чи мав водій технічну можливість запобігти пригоді за наявності цієї несправності.

2. Установлення механізму ДТП та її елементів: швидкості руху (за наявності слідів гальмування та за пошкодженнями), гальмового та зупинного шляхів, траєкторії руху, відстані, пройденої ТЗ за певні проміжки часу, та інших просторово-динамічних характеристик пригоди.

Законодавець пропонує таких перелік запитань, що може ставитись для вирішення експерту: якою була швидкість ТЗ у різні моменти розвитку ДТП (якщо сліди різної довжини або перериваються, на це треба вказати); яка була швидкість ТЗ з урахуванням пошкоджень, які він отримав під час зіткнення; яка максимально припустима швидкість ТЗ за умови цієї видимості дороги (зазначається, якою була видимість дороги); яка максимально припустима швидкість ТЗ на закругленні дороги цього радіуса; яка найменша безпечна дистанція між ТЗ в умовах цієї дорожньої обстановки; яка відстань необхідна для безпечного обгону попутного ТЗ в умовах цієї дорожньої обстановки; який гальмовий та (або) зупинний шлях ТЗ за певної швидкості його руху в умовах цієї дорожньої обстановки; з якою швидкістю рухався ТЗ; якщо ця швидкість перевищувала встановлені обмеження (зазначається, які саме), то чи мав водій технічну можливість уникнути контакту з перешкодою (зазначається, якою саме), якщо ця швидкість не перевищувала припустиму; чи мав водій технічну можливість шляхом екстреного гальмування зупинити ТЗ із моменту виникнення небезпеки для руху (указується момент виникнення небезпеки), не доїжджаючи до перешкоди (пішохода);

3. Установлення відповідності дій водія ТЗ у цій дорожній ситуації технічним вимогам Правил дорожнього руху, наявності у водія технічної можливості запобігти пригоді з моменту виникнення небезпеки, відповідності з технічного погляду дій водія вимогам Правил дорожнього руху, а також встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями водія та ДТП.

З метою вирішення вказаних завдань уповноваженою особою можуть ставитись такі запитання: як повинен був діяти водій у цій дорожній обстановці згідно з технічними вимогами Правил дорожнього руху; чи мав водій технічну можливість запобігти наїзду з моменту виникнення небезпеки для руху або з моменту виявлення перешкоди для руху; чи відповідали дії водія технічним вимогам Правил дорожнього руху; чи були з технічного погляду дії водія ТЗ у причинному зв'язку з виникненням ДТП; з якою швидкістю рухався ТЗ; якщо ця швидкість перевищувала встановлені обмеження (зазначається, які саме), то чи мав водій технічну можливість уникнути контакту з перешкодою (зазначається, якою саме), якщо ця швидкість не перевищувала припустиму; чи мав водій технічну можливість шляхом екстреного гальмування зупинити ТЗ з моменту виникнення небезпеки для руху (указується момент виникнення небезпеки), не доїжджаючи до перешкоди (пішохода).

Перед автотехнічною експертизою можуть бути поставлені й інші завдання, вирішення яких пов'язане з дослідженням технічного стану ТЗ, дорожньої обстановки і дій учасників дорожньої події [8].

Крім того, у процесі розвитку автотехнічної експертизи родові (видові) поняття предмета судової експертизи може вдосконалюватися з метою його пристосування до сучасних вимог.

Предмет автотехнічної експертизи у вузькому розумінні – це предмет конкретної експертизи у конкретному кримінальному провадженні, тобто це ті фактичні дані та інформація, які необхідно встановити щодо конкретного розслідуваного злочину шляхом застосування спеціальних знань у формі судової експертизи.

Варто погодитися із О.М. Полупановим, що предмет конкретної судової експертизи визначається питаннями, що виносять на вирішення експерта і які формулюються в постанові слідчого про призначення експертизи. Предмет конкретної судової експертизи визначає мету пізнавальної діяльності експерта щодо дослідження представлених об'єктів. Факти, що цікавлять слідчого і відображені в питаннях постанови, не можуть виходити за рамки родового предмета експертизи. Предмет конкретної судової експертизи співвідноситься із предметом роду (виду) судової експертизи як особливе і загальне, частина і ціле. Питання, що виносяться у конкретній експертизі, не

можуть виходити за межі предмета роду експертизи [6, с. 74].

Тому під час визначення предмета автотехнічної експертизи у конкретному кримінальному провадженні уповноважена особа, яка її призначає, повинна проаналізувати родовий предмет такої експертизи та завдання, які повинні бути вирішені щодо конкретного злочину. На основі цього, користуючись запропонованим переліком можливих питань, сформулювати необхідні питання в конкретній постанові про призначення автотехнічної експертизи. Варто зазначити, що предмет конкретної автотехнічної експертизи може за обсягом збігатись із родовим предметом або ж бути вужчим від нього.

Висновки. Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що предмет автотехнічної експертизи – це складне поняття, яке повинно розглядатися як наукова категорія та практична діяльність. Предмет судової експертизи в практичному аспекті розглядається в широкому та вузькому значеннях як родовий (видовий) предмет автотехнічної експертизи взагалі та предмет конкретної автотехнічної експертизи у кримінальному провадженні.

Предмет судової автотехнічної експертизи – це сукупність фактичних даних, пов'язаних із механізмом дорожньо-транспортних пригод, які встановлюються судовим експертом-автотехніком на основі проведеного дослідження з питань, що ставляться уповноваженою особою, а саме з приводу визначення технічного стану транспортного засобу, дорожньої обстановки на місці події та дій учасників події, а також обставин, що сприяли виникненню події.

Загальні завдання судової автотехнічної експертизи визначаються нормативно-правовими актами у сфері експертної діяльності, а конкретні завдання визначаються уповноваженою особою, яка призначає конкретну автотехнічну експертизу. Предмет і завдання конкретної автотехнічної експертизи можуть збігатися за об'ємом із загальними або бути вужчими, однак не повинні виходити за рамки загальних.

Література

1. Надгорный Г.М. О понятии предмета судебной экспертизы / Г.М. Надгорный // Криминалистика и судебная экспертиза: Респ. межвед. науч. сб. – К.: «Вища школа», 1989. – Вып. 38. – С. 10–15.
2. Винберг А.И. Судебная экспертология (Общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз): учебн. пособие / А.И. Винберг, Н.Т. Малаховская; отв. ред. Б.А. Викторов. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. – 184 с.
3. Шляхов А.Р. Процессуальные и организационные основы криминалистической экспертизы: методическое пособие. / А.Р. Шляхов. – М.: ВНИИСЭ, 1972. – 121 с.
4. Мирский Д.Я. Понятие объекта судебной экспертизы / Д.Я. Мирский, М.Н. Ростов // Актуальные про-

блемы теории судебной экспертизы: сб. науч. тр. – М.: ВНИИСЭ, 1984. – С. 21–33.

5. Хомутенко О.В. Про предмет і об'єкт судової економічної експертизи / О.В. Хомутенко, С.В. Кудряшова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. Вип. 10. – С. 553–561.

6. Полупанов О.М. Предмет і завдання судової експертизи / О.М. Полупанов // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2014. – № 12. – С. 72–75.

7. Бордюгов Л.Г. Теоретичні та методичні основи судової гірничотехнічної експертизи: дис. ... канд. юрид. наук / Л.Г. Бордюгов. – Х.: Б. в., 2006. – 225 с.

8. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

Анотація

Лубенцов А. В. Предмет та завдання судової автотехнічної експертизи. – Стаття.

У статті на основі аналізу наукової літератури та нормативно-правових актів досліджено предмет і завдання судових експертиз. Визначено предмет і завдання судової автотехнічної експертизи. Наголошено на тому, що предмет судової експертизи в практичному аспекті розглядається в широкому та вузькому значеннях як родовий (видовий) предмет автотехнічної експертизи взагалі та предмет конкретної автотехнічної експертизи у конкретному кримінальному провадженні. Зазначено, що залежно від цього завдання автотехнічної експертизи поділяються на загальні та конкретні. Доведено, що предмет і завдання конкретної автотехнічної експертизи можуть збігатися за об'ємом із загальними або бути вузькими, однак не повинні виходити за рамки загальних.

Ключові слова: предмет судової експертизи, завдання судової експертизи, судова автотехнічна експертиза.

Аннотация

Лубенцов А. В. Предмет и задачи судебной автотехнической экспертизы. – Статья.

В статье на основании анализа научной литературы и нормативно-правовых актов исследованы предмет и задачи судебных экспертиз. Определены предмет и задачи судебной автотехнической экспертизы. Отмечено, что предмет судебной экспертизы в практическом аспекте рассматривается в широком и узком смысле как родовая (видовая) предмет автотехнической экспертизы вообще и предмет конкретной автотехнической экспертизы в конкретном уголовном производстве. Отмечено, что в зависимости от этого задачи автотехнической экспертизы делятся на общие и конкретные. Доказано, что предмет и задачи конкретной автотехнической экспертизы могут совпадать по объему с общими или быть более узкими, однако не должны выходить за рамки общих.

Ключевые слова: предмет судебной экспертизы, задачи судебной экспертизы, судебная автотехническая экспертиза.

Summary

Lubentsov A. V. Subject and objectives of the judicial automotive expertise. – Article.

The article is based on an analysis of scientific literature and regulations investigated object and task of forensic examinations. Object and task autotechnical forensic examination are defined. It is emphasized that the object of forensics practical aspects considered in the broad and narrow sense as generic (species) subject autotechnical expertise in general and subject specific autotechnical particular expertise in criminal proceedings. It is noted that depending on the task autotechnical expertise are divided into general and specific. It is proved that the object and task specific expertise autotechnical may coincide with the general volume or be narrower, but should not go beyond general.

Key words: object forensics task forensics, forensic examination autotechnical.